

Marek Kruk
Uniwersytet w Białymstoku

Potencjał rozwojowy przemysłu spożywczego w latach 1990-1996. Studium porównawcze województw białostockiego i tarnowskiego

1. Wstęp

Zmiany, które zaszły w Polsce po 1989 roku spowodowały z jednej strony szybki rozwój niektórych gałęzi przemysłu, a z drugiej zahamowanie rozwoju w stosunku do innych. Wśród przemysłów, które wykorzystały szansę jaką niosły ze sobą zmiany w gospodarce jest niewątpliwie przemysł spożywczy, często określany lokomotywą wzrostu gospodarczego w przypadku województw, gdzie jest przemysłem o kluczowym znaczeniu.

O znacznym wzroście przemysłu spożywczego świadczy to, że wśród branż, które w okresie od 1990 roku charakteryzowały się najwyższą dynamiką produkcji sprzedanej, pierwsze miejsce zajęła produkcja napojów mineralnych i bezalkoholowych, ze średnim rocznym tempem wzrostu w granicach 120% [1, str. 49]. W czołówce tej klasyfikacji znalazły się także: przemysł koncentratów spożywczych, olejarski, tłuszczowy, piekarski i cukierniczy. Natomiast na liście przemysłów, które wykazały największy spadek produkcji był tylko przemysł mięsny.

Do podstawowych problemów, jakie stanęły przed przedsiębiorstwami przemysłu spożywczego, zaliczyć należy ograniczenie możliwości eksportu do krajów byłego Związku Radzieckiego oraz przestarzałe technologie i zużyty w znacznym stopniu park maszynowy. Rynek wschodni był głównym odbiorcą produktów przemysłu spożywczego. Niestety po zmianach, jakie zaszły w naszym kraju, wielu producentów wycofało się ze współpracy z odbiorcami ze wschodu, licząc na możliwość eksportu do krajów zachodnich. Tak się jednak nie stało, gdyż rynki zachodnie były bardziej zainteresowane eksportem własnych produktów do Polski, chroniąc przy tym własnych producentów, ograniczając import. Ponadto trudno było polskim producentom konkurować z zachodnimi ze względu na przestarzały park maszynowy. W wielu przedsiębior-

stwach urządzenia produkcyjne były już mocno wyeksploatowane. Sytuację pogarszał fakt braku w przedsiębiorstwach odpowiednich środków finansowych na inwestycje w park maszynowy i nowe technologie. Tak więc z tej strony sytuacja przemysłu spożywczego wyglądała bardzo niekorzystnie.

Rozwiązaniem tego problemu okazały się inwestycje zachodnich koncernów. Niosły one ze sobą nie tylko bardzo potrzebne zasoby finansowe, ale także nowe technologie oraz sposoby zarządzania. Były to korzyści obustronne, gdyż jak się szybko okazało, popyt na produkty spożywcze rósł szybko na początku lat 90-tych. Bardzo ważne było też to, że przemysł spożywczy korzystał z produktów lokalnych producentów rolnych. Zapewniało to łatwy do nich dostęp, a ponadto krajowe produkty rolne cieszyły się opinią zdrowych i dobrych jakościowo.

Opracowanie to ma na celu pokazanie, w jaki sposób dwa województwa, tzn. białostockie oraz tarnowskie, dostosowały swój przemysł spożywczy do nowych warunków gospodarowania. Czy wykorzystały szansę, jaką niósł szybki rozwój tego przemysłu i w jakich kierunkach podążały na przyszłość?

2. Przemysł spożywczy w województwie białostockim.

Wśród głównych gałęzi przemysłu występujących w województwie białostockim przemysł spożywczy zajmował pod względem wielkości sprzedaży w całym badanym okresie pierwsze miejsce, przed przemysłem włókienniczym i maszynowym. W roku 1990 udział przemysłu spożywczego wynosił 38,5%, maszynowego – 21%, zaś włókienniczego – 11,8%. Pięć lat później struktura ta wyglądała następująco: przemysł spożywczy – 50,3%, maszynowy – 11,5% i włókienniczy – 14%. Nastąpiła zatem głęboka restrukturyzacja przemysłu w województwie. Zdecydowanie najistotniejszym stał się przemysł spożywczy, znacznie zmalało znaczenie przemysłu maszynowego oraz nastąpiła nieznaczna tylko poprawa w przemyśle włókienniczym.

Branżą, która odgrywała najważniejszą rolę w województwie pod względem wartości skupowanych surowców oraz pod względem przemieszczanej masy towarowej w ciągu roku był przemysł mleczarski. Skupiał się on głównie w spółdzielniach znajdujących się w Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Sokółce, Hajnówce i Łapach. Zakłady te korzystały z mleka dostarczanego wyłącznie przez lokalnych producentów.

Znaczny udział w przemyśle spożywczym województwa białostockiego posiadało przetwórstwo owocowo-warzywne reprezentowane głównie przez dwa duże zakłady w Białymstoku i Siemiatyczach oraz wiele mniejszych. Główne produkty, to w przypadku zakładu białostockiego soki owocowe i warzywne natomiast przedsiębiorstwo z Siemiatycz, to przede wszystkim produkcja mrożonych owoców i warzyw, jak również koncentratów owocowych.

W ramach przemysłu mięsnego istotną rolę odgrywała produkcja wyrobów drobiarskich, która skupiała się w ramach zakładów w Białymstoku, Makówce i Krypnie. Zakłady te zajmowały się również hodowlą drobiu na własne potrzeby. W branży mięsnej istotny udział miały zakłady z Białegostoku dostarczające wędliny oraz mięso dla całego województwa.

Duże znaczenie dla przemysłu spożywczego w województwie białostockim odgrywały dwa zakłady: Polmos Białystok i Browar Dojlidy. Pierwszy z nich plasował się w ścisłej czołówce firm tej branży w Polsce, natomiast drugi w badanym okresie wyrósł, z małego i lokalnego, na browar o ogólnopolskim zasięgu i znanej marce, a jego produkty były wielokrotnie wyróżniane na różnego rodzaju imprezach wystawienniczych [2, str. 22].

Podsumowując, przemysł spożywczy województwa białostockiego reprezentowany był przez wiele branż, które łączył jeden wspólny czynnik, jakim było działanie na obszarze tzw. Zielonych płuc Polski, czyli na obszarze, gdzie degradacja środowiska oraz zanieczyszczenie powietrza jest wielokrotnie mniejsze niż w na innych obszarach kraju.

3. Przemysł spożywczy województwa tarnowskiego.

Przemysł spożywczy w województwie tarnowskim to tradycyjna gałąź przemysłu, która lokuje się pomiędzy przemysłem chemicznym a elektromaszynowym. W strukturze przemysłu wyraźnie w roku 1990 pod względem przychodów ze sprzedaży górował przemysł chemiczny z udziałem wynoszącym 37,5%, drugie miejsce zajmował przemysł spożywczy – 17,3%, zaś trzecie przemysł elektromaszynowy – 11,2%. Po okresie pięciu lat struktura ta zmieniła się następująco: przemysł chemiczny – 49,3%, przemysł spożywczy – 18,6%, przemysł elektromaszynowy – 9,1%. Jak wynika z tych danych również przemysł województwa tarnowskiego uległ przemianom strukturalnym na korzyść przemysłu chemicznego, zaś przemysł spożywczy utrzymał swoją drugą pozycję nieco tylko polepszając swój udział, a biorąc pod uwagę, że przemysł elektromaszynowy zmniejszył swój udział, jego znaczenie dla regionu wzrosło.

Produkcja przemysłu spożywczego w większości opierała się na miejscowych surowcach rolnych dostarczanych do zakładów zlokalizowanych na terenie całego województwa. W większości były to nieduże firmy o zasięgu lokalnym. Znaczenie ogólnopolskie odgrywały tylko zakłady mięsne i chłodnie w Tarnowie i Dębicy oraz zakłady przetwórstwa owocowo-warzywnego w Tarnowie, Łącku Górnej i Dąbrowie Tarnowskiej oraz browar w Okocimiu.

Branżą o największym znaczeniu był dla województwa przemysł mleczarski. Reprezentowało go dziesięć spółdzielni mleczarskich skupujących surowiec od producentów z regionu. Jednak sytuacja tego przemysłu podobnie, jak na terenie całego kraju, była trudna i przemysł ten borykał się z wieloma problemami.

Podobnie trudna była sytuacja przemysłu mięsnego, który stanowił drugą ważną branżę województwa tarnowskiego. Do głównych problemów, przed jakimi stał ten przemysł, zaliczyć można występującą w regionie barierę popytu na nowe produkty oraz stały spadek podaży surowca. W celu znaczącego wykorzystywania linii produkcyjnych przemysł mięsny poszukiwał odbiorców za granicą, głównie na Ukrainie.

Na terenie województwa tarnowskiego występowały także zakłady przetwórstwa owocowo-warzywnego produkujące w większości soki owocowe i warzywne oraz przetwory. Za wyjątkiem trzech dużych zakładów produkcja tego przemysłu skupiała się w wielu firmach zatrudniających niewielką liczbę pracowników.

Przemysłem dysponującym dużym potencjałem produkcyjnym był przemysł chłodniczy, który poza podstawowymi procesami chłodniczymi zajmował się również produkcją frytek. Ważną sferą działalności tego przemysłu była produkcja garmazeryjna zarówno mięsna, jak i z mąki.

Jednak najbardziej znanym przedsiębiorstwem reprezentującym przemysł spożywczy był browar z Okocimia, który posiadał znaną markę w całym kraju. Produkowane przez ten zakład piwo cieszyło się uznaniem konsumentów, a sam browar zawsze znajdował się w czołówce różnych klasyfikacji firm reprezentujących tę branżę [3, str. 13].

Przemysł spożywczy działał jednak na obszarze o dużym zanieczyszczeniu ze względu na bliską lokalizację przedsiębiorstw z takich gałęzi, jak na przykład chemiczna. Warto jednak podkreślić to, że produkcja tego przemysłu wykazywała nadwyżkę co oznaczało, że jest wystarczająca dla wyżywienia regionu.

4. Studium porównawcze rozwoju przemysłu spożywczego w województwie białostockim i tarnowskim.

Województwo białostockie było w roku 1990 zbliżone do województwa tarnowskiego pod względem liczby zatrudnionych w przemyśle, stąd też próba porównania zmian strukturalnych w tych województwach. Wśród gałęzi przemysłu, które odgrywały istotną rolę tylko przemysł spożywczy był niejako częścią wspólną. Zmiany w wielkości sprzedaży realizowanej przez przemysł spożywczy zarówno w województwie białostockim jak i tarnowskim przedstawia tabela 1.

Jak wynika z danych, przychody ze sprzedaży w całym badanym okresie były wyższe w województwie białostockim, co wydaje się być uzasadnione tym, że przemysł spożywczy był jednak gałęzią wiodącą w przemyśle regionu. Pomimo tego, że udział przemysłu spożywczego w województwie białostockim wzrósł aż do 50% w roku 1995, to jednak zmniejszył się stosunek przychodów ze sprzedaży wobec województwa tarnowskiego z 1,45 w 1990 roku do 1,29

w roku 1995. Oznaczać to może, że dynamika wzrostu większa była w województwie tarnowskim. Korzystniej przedstawia się również bilans związany z nakładami inwestycyjnymi, które w województwie tarnowskim kształtowały się na poziomie 1,5 razy wyższym niż w województwie białostockim, co pozwalało na szybszą dynamikę rozwoju [4, str. 169].

Tabela 1 Przychody ze sprzedaży w przemyśle spożywczym

Lata	Stosunek woj. bia/woj. tar.	Przychody ze sprzedaży w przemyśle spożywczym	
		woj. białostockie	woj. tarnowskie
1990	1,45	2664*	1833*
1991	1,30	3743*	2863*
1992	1,22	4952*	4049*
1993	1,43	6383*	4434*
1994	1,45	8430*	5807*
1995	1,29	1035**	803**
1996	—	1205**	—

*mld zł (ceny bieżące)

**mln zł (ceny bieżące)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z WUS.

Obecnie przeanalizujemy jak zmieniała się struktura produkcji najważniejszych grup wyrobów wspólnych dla obu województw.

Tabela 2. Produkcja masła w t.

Województwo	Lata						
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
białostockie	14279	11177	9992	10238	7274	7187	6485
tarnowskie	2477	1400	1000	1000	591	731	827

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z WUS.

Jak można zauważyć, województwo białostockie zdecydowanie przeważało w produkcji masła nad województwem tarnowskim. W obu jednak przypadkach produkcja wykazywała tendencję spadkową, przy czym spadek w woj. białostockim wyniósł 55% zaś w tarnowskim aż 66%, pomimo tego, że w roku 1996 spadek ten został zahamowany. Obrazuje to, w jak trudnej sytuacji był przemysł mleczarski, a biorąc pod uwagę, że był przemysłem dominującym w obu regionach, wpływał na trudną sytuację przemysłu spożywczego.

Tabela 3. Produkcja mięsa w tys. t

Województwo	Lata						
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
białostockie	44,0	32,4	30,7	23,0	23,6	25,7	29,5
tarnowskie	29,3	25,9	25,9	47,6	36,6	41,5	46,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z WUS.

Kształtowanie się produkcji mięsnej w obu badanych województwach ma zupełnie odmienny przebieg. Można wręcz powiedzieć, że sytuacja się odwróciła, gdyż wielkości produkcji w przeciągu 7 lat praktycznie się nie zmieniły, lecz wyraźnie zmienił się udział na korzyść województwa tarnowskiego. Powodem takiego stanu rzeczy był wzrost współpracy zagranicznej głównie z Ukrainą, która stała się głównym odbiorcą produkcji przemysłu mięsnego.

Tabela 4. Produkcja wędlin w t

Województwo	Lata						
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
białostockie	15282	15516	18654	19189	20000	28674	39479
tarnowskie	16665	17524	19798	23301	23000	31770	34368

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z WUS.

W produkcji wędlin zarówno wielkości, jak i tendencje są bardzo podobne. Wielkość produkcji w obu województwach zwiększyła się ponad dwukrotnie, a zatem kształtowała się odmiennie niż w przypadku produkcji mięsa. Wynikać to mogło ze zmiany preferencji konsumentów, którzy woleli kupować gotowe już wyroby zamiast zajmować się ich wykonaniem samemu. Warto podkreślić, iż największą dynamiką charakteryzują się ostatnie dwa lata badanego okresu, a zatem możliwe jest, że produkcja wędlin będzie odgrywała ważną rolę w przemyśle spożywczym obu województw.

Tabela 5. Produkcja piwa w tys. hl

Województwo	Lata						
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
białostockie	97	135,2	146,4	165,0	174,9	204,6	295,7
tarnowskie	848	1085,9	1008,5	718,0	800,8	1066,7	1093,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z WUS

Piwo browaru „Okocim” było jednym z najbardziej znanych produktów województwa tarnowskiego, a na pewno najbardziej znany produkt przemysłu spożywczego tego obszaru, stąd też tak wielka przewaga w produkcji nad browarem „Dojlidy” z Białegostoku. Jednak biorąc pod uwagę dynamikę wzrostu produkcji to lepsza w tym względzie była sytuacja województwa białostockiego. Jak można zauważyć, lata 1993-94 wiązały się ze znaczną obniżką produkcji piwa. Takie zjawisko nie wystąpiło w stosunku do białostockiego browaru

ru, a ponadto od roku 1994 rozpoczął się szybki wzrost produkcji. Nie jest wykluczone, że przy tak szybkim wzroście produkcji, mały i lokalny producent, jakim był browar z Białegostoku, wkrótce znajdzie się wśród największych.

Reasumując można powiedzieć, że w obydwóch województwach przemysł spożywczy borykał się z podobnymi problemami i to związanymi zarówno z ograniczonym popytem, jak też brakiem odpowiednich środków finansowych. Jednak z danych tu przedstawionych wynika, że w większym stopniu możliwości, jakie niosła ze sobą zmiana zasad funkcjonowania gospodarki, wykorzystało województwo tarnowskie. Świadczy o tym chociażby fakt, że w przypadku żadnego z przedstawionych produktów nie było sytuacji, aby jego produkcja w całym okresie malała, a w sytuacji, gdy rzeczywiście w początkowych latach 90-tych miało to miejsce, było to przezwyciężane.

Nie przedstawiono tu struktury zatrudnienia oraz liczby i rozmiarów przedsiębiorstw przemysłu spożywczego. Jeśli chodzi bowiem o zatrudnienie, było ono proporcjonalne do udziału, jakie produkcja spożywcza zajmowała w całym przemyśle poszczególnych województw. W przypadku wielkości przedsiębiorstw to sytuacja również była podobna, bowiem zarówno w województwie tarnowskim, jak i białostockim dominowały firmy małe i średnie. Dotyczyło to głównie produkcji wód mineralnych i napojów bezalkoholowych, czyli dziedziny działalności, w której odnotowywano najszybszą dynamikę wzrostu oraz przetwórstwa owoców i warzyw.

Warto również podkreślić fakt, że województwo białostockie ma wszelkie podstawy, aby stać się specjalistą w dziedzinie produkcji żywności i jej przetwórstwa i to nie tylko na skalę wojewódzką jak to, w głównej mierze, ma miejsce w województwie tarnowskim, lecz na skalę ogólnopolską. Niezbędne w tym celu są jednak znaczne środki finansowe oraz wsparcie ze strony władz regionalnych. Czy województwo białostockie wykorzysta tą szansę do końca i stanie się liczącym w całym kraju producentem i przetwórcą żywności okaże się w przyszłości.

Literatura

1. A. Karpiński, S. Paradysz, *Rozpoznanie sytuacji i szans rozwojowych poszczególnych gałęzi i branż przemysłu w roku 1994*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1995.
2. I. Trusewicz, *Zawsze się znajdzie klient na żywność i alkohol*, Rzeczpospolita, Nr 36, 12.02.1998.
3. A. Prusek, *Ocena możliwości rozwojowych i założenia strategii dla regionu tarnowskiego*, Gospodarka Narodowa, Nr 6/1996.
4. Rocznik Statystyczny Przemysłu 1997, GUS, Warszawa 1997.